

Til va adabiyot.uz

ILMIY-METODIK ELEKTRON JURNAL
НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ ЭЛЕКТРОННЫЙ ЖУРНАЛ
SCIENTIFIC-METHODOLOGICAL ELECTRONIC JOURNAL

«Til va adabiyot – Преподавание языка и литературы – Language and literature teaching» (e-mail: tilvaadabiyotuz@gmail.com) <https://oak.uz/pages/4802>

18
NOYABR

**O'ZBEKISTON
DAVLAT BAYROG'I
QABUL QILINGAN KUN**

O'zbekiston bayrog'i

*Qalbimiz to'la surur,
To' tiyo yurt tuprog'i,
Hilpirab turar mag'rur,
O'zbekiston bayrog'i.*

*Rangi hayot misoli,
Yulduzlari hiloli,
Mustaqillik timsoli,
O'zbekiston bayrog'i.*

*Iftixor dilimizda,
U yo'ldosh yo'limizda,
Yuksalar qo'limizda,
O'zbekiston bayrog'i.*

*Gumbazlarda, yuksakda,
Peshtoglarda, falakda,
Ko'ngillarda, yurakda,
O'zbekiston bayrog'i.*

*Rangi hayot misoli,
Yulduzlari hiloli,
Mustaqillik timsoli,
O'zbekiston bayrog'i.*

Iqbol Mirzo

ILMIY-METODIK ELEKTRON JURNAL
НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ ЭЛЕКТРОННЫЙ ЖУРНАЛ
SCIENTIFIC-METHODOLOGICAL ELECTRONIC JOURNAL

Til va adabiyot.uz

Bosh muharrir

Nargiza BERDIYEVA

Tahrir hay'ati:

Nizomiddin Mahmudov
Yorqinjon Odilov
Jabbor Eshonqulov
Baxtiyor Daniyarov
Abdurahim Nosirov
To'liq Saydaliyev
Barno Buranova
Zulxumir Mirzayeva
Qozoqboy Yo'ldoshev
Bahodir Jovliyev
Salima Jumayeva
Qayum Baymirov
Manzar Abdulxayrov
Alijon Safarov
Husniddin Norqulov
Odiljon Boynazarov
Madina Nuriddinova
Latifa Xudayqulova
Barno Kadirova
Nargiza Mirzayeva
Guli Shukurova
To'maris Butunbayeva
Okila Turakulova
Yuldosh Raxmatov
Ramziddin Abdusatorov
Feruza Manukyan
Gulchexra Keldiyorova
Gulsanam Xolikulova
Komiljon Qarshiyev
Svetlana Umirova

Axborot hamkorimiz:

Muharrirlar:

Bibimariyam RAHMONOVA
Shabnam G'ANIYEVA

Sahifalovchi:

Mahliyo ABDUQODIROVA

Tahririyat manzili:

100038, Toshkent shahri
Matbuotchilar ko'chasi 32-uy.
Telefon: (98) 121-74-16,
(71) 233-03-10, (71) 233-03-45,
(71) 233-03-67.
e-mail: tilvaadabiyotuz@gmail.com

M U N D A R I J A

Dolzarb mavzu

- Gulnoza Oripova.** Mustaqillik davri lirikasida qofiya turlari.....3
Baxodir Suyunov. Tildagi terminlar pragmatikasiga doir.....7
Manzar Abdulxayrov. Bashar muallimi.10
Dilnavoz Yusupova. "Aruzi Nisoriy" asari haqida.....12
Qodirjon Mo'ydinov, Odinaxon Mirzaazizova. Til – millatning or-nomusi.....14
Parizoda Axrorxo'jayeva. Jadid dramalarida xotin-qizlar ta'limi masalasi.....16
Anvar Muxiddinov, София Рахимова. Научная идентификация языковых контактов (на примере русского и узбекского языков).....20
Madina Dalieva. Genetics of views on educating a spiritually perfect person in the scientific-spiritual heritage of the jadids.".....22

Tilshunoslik

- Xolbibibi Qurbonova, Yulduz Qurbonov.** Sodda gap sintaksisini zamonaviy usullarda o'qitish yo'llari.....26
Dilbar Duysabayeva. Lingvomadaniy kompetentlikni takomillashtirish modeli.....29
Umidjon Qo'ziyev. O'zlashmalar va lingvistik akademiyalar.....32
Nasiba Sidikova, Diana Hayitboyeva. Ikkinchi tilni o'zlashtirishda interferensiya hodisasining namoyon bo'lishi.....35
Nasiba Raimnazarova. Polisemantik dialektizmlarning leksikografik tavsifi.38
Munira Akbarova. Tilshunoslikda g'ayriodatiy birikmalar muammosi.....40
Saxiba Saidmuradova, Xursanoy Xolmurodova. Nazar Eshonqul hikoyalari

- lingvistik tahlil metodi orqali yondashuv.....42
Zilola Tillabayeva. Samarqand viloyati qarluq shevalari leksikasini areal o'rganishga doir.....44
Дилдора Толипова. Лексико-семантический анализ терминов родства.....47
Гульчехра Давлятова, Шахло Абдурахмонова. Лингвистические основы полемиического мастерства в риторике.....49
Shaxlo Shomurodova. Lexicographic potentials of semantic stylistic features of tropes.....51
Feruza Saidova. The importance of the concept "discourse" in development of students' oral speaking skills in foreign language.....54

Adabiyotshunoslik

- Komila Fayziyeva.** Amerika romantizm adabiyotida falsafa va badiiy ijod mahsuli.....56
Sherali Turg'unov. O'zbek xalq o'lanlari strofikasi.....59
Ilxom Xolmuminov. Mustaqillik davri va folklor tarjimashunosligi.....62
Manzura Shamsiyeva. Badiiy matnda muallif lisoniyati.....65
Сайёра Ибрагимова. Антология Алишера Навои «Мажолис ун-Нафоис».....68
Эльвина Алиева, Гульноза Абдуллаева. Структурная организация компонентов конструкции именительный темы в художественных очерках М. Цветаевой.....70

Ilg'or pedagogik texnologiyalar
Karamaddin Kutlimuradov.

Dilbar DUYSABAYEVA,
 Chirchiq davlat pedagogika universiteti dotsenti
d.duysabaeva@gmail.com

LINGVOMADANIY KOMPETENTLIKNI TAKOMILLASHTIRISH MODELI

Annotatsiya: ushbu maqolada “kompetensiya” va “lingvomadaniy kompetensiya” tushunchalari muammolari haqida soʻz boradi. Shuningdek, lingvomadaniy kompetentlikni takomillashtirish modeli hamda uni shakllantirishning zamonaviy yondashuvlari koʻrib chiqilgan.

Kalit soʻzlar: kompetensiya, kasbiy kompetensiya, didaktik kompetensiya, lingvomadaniy kompetensiya, oʻqituvchilarning kasbiy tayyorgarligi.

Аннотация: в данной статье рассматриваются проблемы понятий «компетентность» и «лингвокультурная компетентность». Также были рассмотрены модель повышения лингвокультурной компетенции и современные подходы к ее формированию.

Ключевые слова: компетентность, профессиональная компетентность, дидактическая компетентность, лингвокультурная компетентность, профессиональная подготовка педагогов.

Annotation: this article discusses the problems of the concepts of "competence" and "linguistic competence". Also, the model of improving linguistic and cultural competence and modern approaches to its formation were considered.

Key words: competence, professional competence, didactic competence, linguistic and cultural competence, professional training of teachers.

Til ijtimoiy hodisa ekanligi va u yoki bu darajada jamiyat va millatning rivojlanishiga bogʻliq ekanligi azaldan maʼlum boʻlgan. Shaxsning tili ham u yashayotgan jamiyatga bogʻliq. Til – madaniyat ombori. Unda til va madaniy qadriyatlar: soʻz boyligi, frazeologiya, grammatika, folklor, badiiy va ilmiy adabiyot, yozma va ogʻzaki nutq aks ettirilgan. Ona tilini oʻqitishda ham lingvomadaniy kompetensiyalarni shakllantirish – madaniy savodxonlikni rivojlantirish, qadr-qimmatini hurmat qilish va til koʻnikmalarini shakllantirish nuqtai nazaridan taʼlim mazmunini rivojlantirishga katta taʼsir koʻrsatadi. Lingvomadaniyatshunoslik boʻyicha adabiyotlarni tahlil qilish shuni koʻrsatdiki, “Til madaniyati” iborasining taʼriflari juda koʻp emas. Shunday qilib, Ye.O.Oparina til madaniyatini “Til tizimiga ham, nutqqa ham, nutq xatti-harakatlarining ijtimoiy-madaniy jihatdan asosli xususiyatlariga ham taalluqli keng doiradagi hodisalar” deb taʼriflaydi [1, 89-b.].

Lingvomadaniy kompetensiya tufayli talabalar soʻzning maʼnosini, mohiyatini, soʻz boyligini va grammatik tuzilishini idrok etadilar, ogʻzaki nutqning mantiqliligi va adabiy tilning oʻziga xosligini oʻrganadilar. [2, 67-b.].

Lingvomadaniy kompetensiyani takomillashtirishning didaktik jarayonini uslubiy loyihalashtirishni tadqiqotchilar boʻlajak faoliyatning rivojlanishini umumiy gʻoyadan aniq dasturlashtirilgan harakatgava kutilgan natijaga qadar, yaʼni kommunikativ sohada lingvomadaniy koʻnikmalarining amaliy ishlarga, madaniyatlararo muloqot mobaynida hosil boʻladigan bir qator bosqichlar sifatida amalga oshiriladigan murakkab xilma-xillik, bosqichma-bosqich faoliyat

sifatida oʻrganadi. Ushbu jarayonning nazariy asosi – lingvistik va madaniy metodologiyaning konseptual qoidalari, nazariya tamoyillari, talabalarning bilish faoliyatini oʻqitish va boshqarish tamoyillari nazariyasi qoidalari. Lingvomadaniy kompetensiya shu bilan birga til (nutq) birliklarida koʻrinish topgan va muloqotning kognitiv asosini tashkil etuvchi dunyo haqidagi bilimni egallashga asoslangan boshqa lingvistik va madaniy jamiyatlar vakillari bilan oʻzaro tushunish va oʻzaro munosabatlarga qobiliyati va tayyorligi sifatida aniqlanadi. Ushbu muammoni oʻrganuvchilar tomonidan tilni oʻrganishning soʻnggi darajasiga erishish asosan, lingvomadaniyatshunoslikning shakllanish darajasi bilan belgilanishini qayd etib oʻtgan.

Model bu – tarkibiy va funksional bilim, tadqiqot va oʻrganish obyektini boyitadigan, obyektini tasvirlash yoki koʻpaytirish orqali oʻrganish bizga berilgan obyekt haqida yangi maʼlumot bera oladigan etib almashtira oladigan aql-idrok tashkillashtirilgan yoki moddiy jihatdan amalga oshiriladigan tizim.

Ushbu mavzuni oʻrganish jarayonida talabalarning lingvistik-madaniy kompetensiyasini shakllantirishning loyihalashtirilgan modelini qurish muammosini hal qilishda mexanizm-nazariy va uslubiy usullarini tanlash, ularning har bir obyektini oʻrganishning asosiy yoʻnalishi, uning umumiy strategiyasini boshqaradigan tushuncha yoki prinsip, lingvomadaniy kompetensiyani shakllantirish modeli sifatida koʻrib chiqildi. Modelga nazariy va uslubiy yondashuvlar, prinsiplar va komponentlar aniqlanadi. Lingvomadaniy kompetensiyani shakllantirish modellarning bloklari va tarkibiy qismlari tizimli (umumiy ilmiy asos) va

madaniy-pragmatik (nazariy va uslubiy strategiya) usullari tanlandi. Ularning qo'shimcha rivojlanishi bizni qiziqtirgan jarayonni har tomonlama o'rganishga, shuningdek til va madaniyatni o'rganish jarayoni sifatida kasbiy tayyorgarlikning samarali ishlaydigan modelini yaratishga imkon berdi.

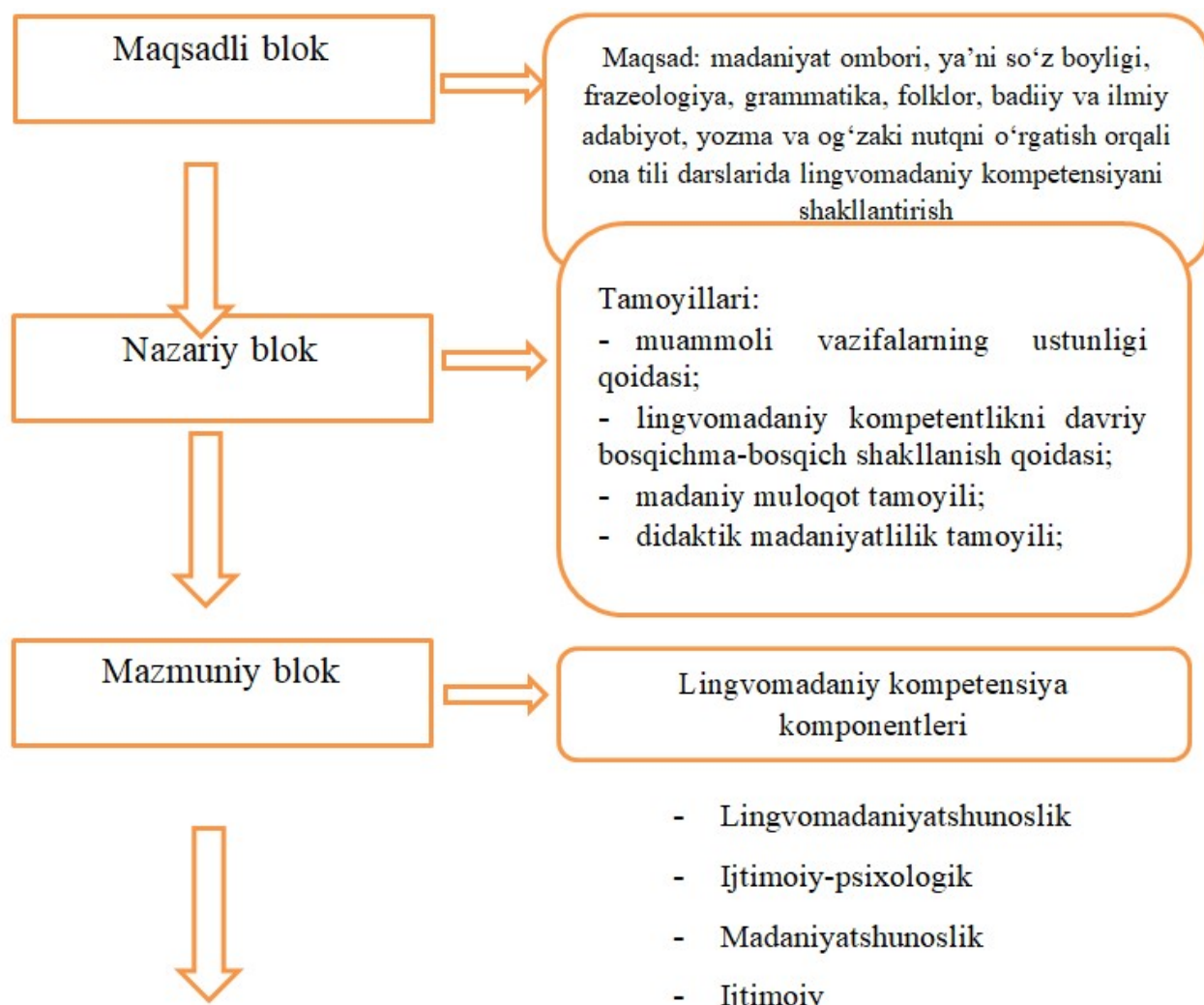
Lingvomadaniy kompetensiyaning mazmuni haqidagi masalani tahlil qilish bilan birga, olimlar "bilim", "ko'nikma" atamalarining mazmuni aspektini ham tahlil qiladi.

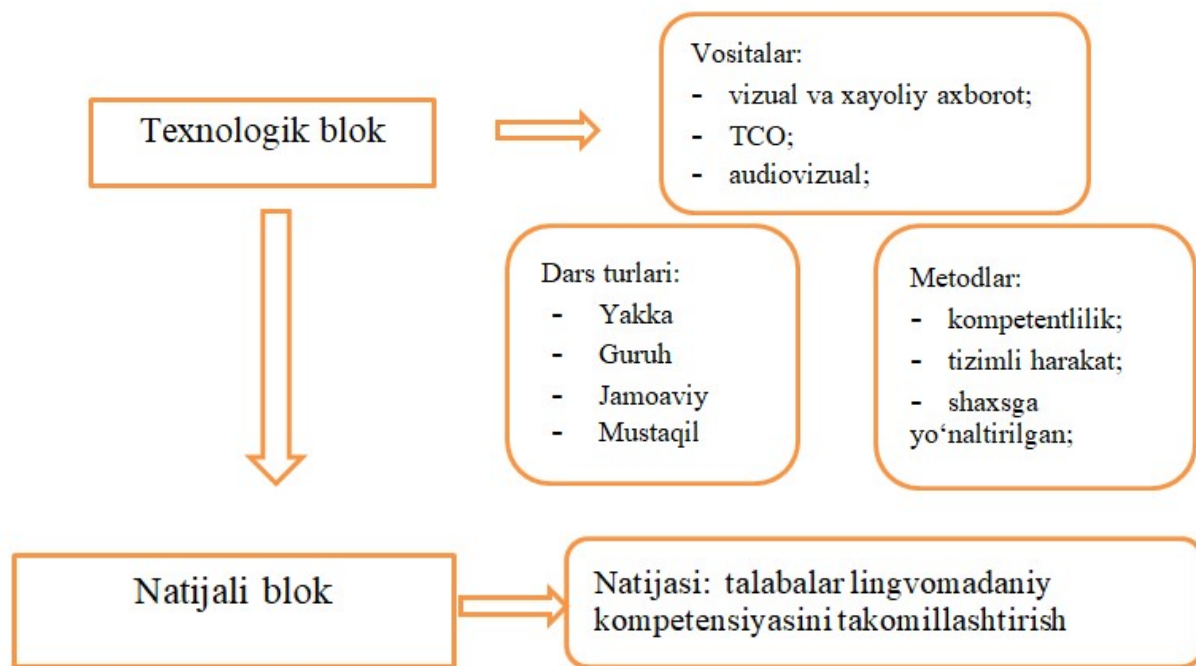
"Bilim" – bu inson ongida haqiqatning haqiqiy aksidir. Bilim bilish, anglash natijasi. Ma'lum bir hodisaning oddiy ta'rifidan ilmiy ta'rifigacha talqin qilishdan oldin bilimning bir necha darajalari mavjud.

"Ko'nikma" – bir nechta mashqlar natijasida avtomatlashtirilgan harakatlar va operatsiyalarni bajarish usullari. "Ko'nikma" – inson tomonidan olingan bilim va ko'nikmalarning umumiylikni qoplash uchun mantiqiy harakatlarni bajarish usullari. Ko'nikmalar harakatlarni nafaqat oddiy, balki o'zgartirilgan sharoitlarda ham bajarish qobiliyatini beradi.

Ta'lim dunyoning rasmini shakllantirishni ta'minlaydi. Shaxsning kognitiv bilimlari tuzilishining bir qismi bo'lgan axborot psixikaviy jarayonlarning ma'lum bir to'plamidan o'tib, bilim bloklarida to'planib, konseptual ravishda tashkil etilishi kerak. Jamiyatning "dunyo tasviri"ni shakllantirish, o'z ona tiliga o'zlashgan so'zlarning, tildagi funksional-konseptual mos kelmaydigan tushunchalarning, kategoriyalarning tarkibiga kiritish yoki turli etnik guruhlar tomonidan o'ziga xosliklarga oid lingvomadaniy bilim va kognitiv-kommunikativ faoliyatni o'zlashtirishga urinishlar asosida amalga oshiriladi.

Til birliklari: so'zlar, iboralar, frazeologik birliklar, oldingi matnlar berilgan ma'lum bilimlarni o'zlashtirish, milliy va madaniy ma'nolarni tushunish va anglash nuqtai nazaridan tilni bilish darajasini yoki nutq faolligini modellashtirishni aniqlash muhim ahamiyatga ega. **Bo'lajak ona tili va adabiyoti o'qituvchilarida lingvomadaniy kompetentlikni takomillashtirish modeli**

Lingvomadaniy ko'nikmalarni shakllantirish manbai semantikaning milliy-madaniy komponentiga ega lingvistik birliklarni o'z ichiga olgan pragmatik xarakterdagi asl matndir. Bunday matn madaniyatlararo muloqotning asosi bo'lib xizmat qiladi, til orqali madaniyatni o'rganishni ta'minlaydi.

Talabalarning shaxsiy kontekstiga lingvistik va madaniy bilimlarni qo'shish boshqa madaniyatlar bilan munosabatlar tizimini shakllantiradi va milliy madaniyat hodisalarini chuqurroq tushunishga yordam beradi. Ta'lim va madaniyat tuzilmasini aks ettiruvchi tizimli ta'lim majmuasida ta'lim muassasasi madaniyati talabalarning kompetensiyasini shakllantirish muhiti sifatida quyidagi elementlardan iborat tizim sifatida qaraladi: maqsad (missiya, maqsadlar va vazifalar); texnologiya, xizmat ko'rsatish uslubi, motivatsiya, boshqaruv-nazorat tizimi, axborot ta'minoti vositalari, shu jumladan, maqsadlarga erishish va natijalarni baholash mezonlari; ichki integratsiya vositalari; yangi studentlarni bog'lash usullari, til, boshqarishni bo'lish usuli, munosabatlar uslubi, rag'batlantirish va jazolash tizimi va hokazolar. [3, 54-b.]. Oliy ta'lim tizimida ona tilini o'rganayotgan talabalarning lingvistik-madaniy kompetensiyasini shakllantirish jarayonining samaradorligi o'z-o'zini rivojlantirish, o'z taqdirini o'zi belgilash va madaniy-ma'rifiy maydonda shaxsning o'z-o'zini anglash shartlariga bog'liq.

O'rtacha lingvomadaniy kompetensiya ta'lim muassasalarida ona tilini o'rganayotgan odamlarga tegishli bo'lib, ular lingvomadaniy materiallardan foydalanish bo'yicha tajribaga ega (kitoblar, darsliklar, filmlar va boshqalar orqali). Ona tilini yaxshi biladigan, lingvistik madaniyat sohasida juda keng bilimga ega bo'lgan, lingvomadaniy bilimlarning asosiy darajasidan xabardor bo'lgan va foydalanadigan odamlar uchun yuqori darajadagi lingvomadaniy kompetensiya xarakterlidir. Lingvomadaniy kompetensiyasi yuqori bo'lgan odam uning madaniyati va tili xatti-harakatlarga, munosabatlarga, o'zaro ta'sirga, ya'ni sotsializatsiyaga ta'sir qilishini tushunadi va baholaydi.

Shunday qilib, talabada lingvomadaniy kompetensiyani takomillashtirish natijasi: 1) talabaning ona tilining jamiyatdagi o'rni va madaniyatiga munosabatini bashorat qiluvchi sabablar;

2) talabalarning ona tilini o'rganishga, muloqotga, o'z-o'ziga yo'naltirilganligi;

3) ularning o'quv faoliyatini, shu jumladan, ona tili grammatikasini mukammal o'rganishdagi maqsadlarini anglash.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Опарина Е.О. Язык и культура. Языковая культура как предмет общественного интереса [Электронный ресурс]. Сб. обзоров – М.: ИНИОН, 1999. 109 с.
2. Ключев Е.В. Речевая коммуникация.-М.:Рипол классик, 2002. 67 с.
3. Кенжебеков Б.Т. Университет студенттерінің кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудың теориясы мен практикасы. Монография. – Астана, 2001ж. 54-б.
4. <https://inlibrary.uz/index.php/jme/article/view/22742>
5. Uskanovna , D. D. (2024). A Model for Improving Linguistic and Cultural Competence in Future Native Language and Literature Teachers. Web of Semantics : Journal of Interdisciplinary Science, 2(4), 138–142. Retrieved from <https://web.semanticjournals.org/index.php/wos/article/view/168>